

**PETR JEMELKA – SLAVOMÍR LESŇÁK
– ANDREJ ROZEMBERG:**

Environmentalizmus a slovenská filozofia

Trnava: UCM 2010, 206 s.

V rámci riešenia projektu Vega 1/0290/08 vznikla skromná, nenápadná, ale pozoruhodná publikácia P. Jemelku a kol. *Environmentalizmus a slovenská filozofia*. Už názov naznačuje, že ide o originálnu a doslova priekopnícku ambíciu spojiť nanajvýš aktuálnu problematiku environmentalizmu s dejinami slovenskej filozofie. Ako v úvode poznamenáva P. Jemelka, autori práce sa na nej podieľali rôznou mierou. A. Lesňák je autorom časti o J. Cígerovi, L. Hanošovi a kapitoly *Slovenská environmentálna filozofia v 90. rokoch 20. storočia a v súčasnosti*. Vypracoval precízny prehľad environmentálnych názorov a ich predstaviteľov v 90. rokoch a pozoruhodnú analýzu nie vždy doceneného prínosu J. Cígera k etickým aspektom environmentalizmu. Poslednú kapitolu *Prelomiť zvyky tisícročia (Vybrané aspekty vzťahu človek – zvieratá v súčasnej slovenskej filozofii, etike a legislatíve)* vypracoval A. Rozemberg. Je názornou ukážkou riešenia závažnej, no iba málo reflektovanej témy environmentalizmu v slovenskej filozofii. Nosnou časťou práce sú štúdie P. Jemelku *Vývoj reflexie problému do 2. svetovej vojny* a *Problém prostredia a povojnový vývoj v slovenskej vede a filozofii*.

Táto štúdia je nielen sondou do problému riešenia vzťahu človeka a prírody v dejinách slovenského filozofického myslenia, ale aj cenným prínosom do diskusie k nejednoznačným a často rozpačitým postojom k otázke povahy filozofického myslenia na Slovensku. V štúdiu nejde o zavŕšený, komplexný pohľad, ale jej cieľom je poskytnúť „pevnejšiu kostru pre následné detailnejšie riešenia... ako i prispieť k historiografii slovenskej filozofie s tým, že tento ponor do dejín zároveň prispeje i k úvahám o obsahu, vývoji i štruktúre zmieneného filozofického environmentalizmu – a to celkom na konkrétnom pramennom materiáli“ (s. 14).

Počiatky environmentalizmu na Slovensku Jemelka spája s rozvojom prírodných vied, najmä biológie, pod vplyvom Darwinovej teórie evolúcie. Prvé environmentálne postoje možno nájsť u prírodovedcov a v rôznych náboženských kritikách civilizácie (J. Záborský) alebo v aktivitách hospodárov, a nie vo filozofických úvahách. Autor ich pozitívne hodnotí v širšom kultúrnom kontexte napríklad so vzrastajúcou osvetovou prácou rôznych prírodovedne zameraných spolkov (Bratislavský lekársko-prírodovedný spolok (1856), od 60. rokov 19. storočia aj prírodovedné aktivity Matice slovenskej, zameranej v neskoršom období aj na ochranársku činnosť tatranskej prírody, ďalej činnosť Banskej a lesníckej akadémie v B. Štiavnici, od roku 1906 aj Výskumný ústav lesnícky, ktorých činnosť mala už aj ochranárske zameranie). Možno súhlasiť s autorom, že aj napriek týmto počiatkom, ktoré mali skôr osvetový či hospodársky aspekt, teoretická reflexia environmentalizmu sa vo filozofii značne oneskorila. Až do polovice 20. storočia sa problém vzťahu človeka a prírody vníma len ako epistemologický problém, a nie ako problém

existenčný. Aj napriek tomu v závere rekapitulácie prvej časti štúdie P. Jemelka konštatuje, že jeho hypotéza o „skromných počiatkoch riešenia tejto problematiky na Slovensku“ sa potvrdzuje len čiastočne. Odmieťa zjednodušujúcu schému o „dobovej zaostalosti slovenského myslenia vedeckého aj filozofického“, ale považuje ich za štandardný zdroj formovania environmentálnej filozofie, zvlášť oceňuje to, že v dôsledku málo rozvinutej industrializácie bol tu zachovalejší stav pôvodnej prírody. Nebol tu motív hľadať riešenia ochrany, ako to bolo v priemyselne rozvinutých krajinách. Tieto pozitívne a viac ako pozoruhodné závery z pera českého autora sú výsledkom odbornej analýzy najvýznamnejších dejinných prameňov a ich korektného hodnotenia v širšom, nielen slovenskom kontexte (autor túto problematiku analyzuje aj v dejinách českého filozofického myslenia).

Východiskom analýzy druhej štúdie *Problém prostredia a povojnový vývoj v slovenskej vede a filozofii* je časopisecká filozofická tvorba. Autor tu konštatuje, že v 40. rokoch 20. storočia sa filozofia výrazne profesionalizuje a inštitucionizuje. Zachováva si pluralitný diskurz až do roku 1950, keď silnejú pozície doktrín dogmatického marxizmu-leninizmu nielen vo filozofickom myslení na Slovensku. V rámci povojnovej rekonštrukcie a páťosu budovania socialistickej industrializácie boli realizované aj niektoré dôležité predvojnové projekty ochrany prírody (založenie TANAPU v roku 1948, legislatívne zakotvenie ochrany prírody). Z hľadiska sledovanej problematiky vzťahu človeka a prírody venuje autor pozornosť dobovej práci A. Siráckeho *Umierajúca civilizácia* (1946), ktorej podľa neho chýba teoreticky vymedzený kategoriálny aparát a v ktorej „ideologický postoj evidentne prevyšuje kvalitu filozofickej výpovede“. V podobnom duchu hodnotí aj ďalšiu Siráckeho prácu *Prírodné a spoločenské prostredie* (1951). Uvádza celý rad kritických poznámok k Siráckeho chápaniu prírodného prostredia, pretvárania prírody, ktorá nie je hodnotou, ale len zdrojom surovín. Siráckeho názor, že „človek môže a musí vytvárať nové formy rastlín a živočíchov a to lepšie než príroda“, výstižne ilustruje utopické vízie o moci socializmu, ako aj extrémne ideologické vplyvy na vedu (Lysenko, Mičurin, odmietanie genetiky a pod.). Šesťdesiate roky (spájané so všeobecným ideologickým uvoľnením) priniesli do environmentálnej filozofie veľmi skromné príspevky, aj to len v širšom kultúrnom kontexte (I. Hrušovský). Až v období tzv. normalizácie sa tematizujú problémy dehumanizácie, odcudzenia a, ako zdôrazňuje autor, bez ohľadu na konšteláciu politických režimov začínajú vyzrievať environmentálne problémy. V našich podmienkach sa to spočiatku deje ako záujem o antropologické, kulturologické problémy alebo problémy spojené s vedeckotechnickou revolúciou. V tejto súvislosti autor venuje pozornosť hodnoteniu práce R. Šímu *Človek v boji o seba a svoju budúcnosť* (1981). Konštatuje, že od východiskovej priamočiarej motivovanej pozície sa Šíma argumentačne prepracoval k pokusu riešiť „spoločenskú objednávku“ cestou kritickej analýzy možností s cieľom odmietnuť tézu, že socializmus prináša vyriešenie všetkých otázok. Vzrastajúci záujem o riešenie problémov vedeckotechnickej revolúcie vyvolal potrebu rozpracovať jej hlbší kategoriálny aparát a v tomto rámci aj reflexiu environmentálnych problémov.

Neriešenie a často aj zatajovanie týchto problémov (Černobyľ) v spoločnosti podnietilo činnosť mnohých občianskych aktivít, ktorých výsledkom bolo v danej dobe vydanie publikácie *Bratislava nahlas* a ktoré spolu so silnejúcimi aktivitami významne

ovplyvnili spoločenskú situáciu koncom 80-tych rokov. V analýze riešenia environmentálnych problémov v tomto období P. Jemelka hodnotí aj prínos disidentov (J. Mlynárika a M. Kusého) k tejto téme, ktorí reflektujú ekologické problémy viac-menej ideologicky. Kusého reflexie sú jednak konfrontáciou s dobovou ideológiou, jednak pokusom riešiť ekologickú krízu doby nastolením „ekologicko-technickej revolúcie“.

Kusého interpretáciu ekologickej krízy považuje P. Jemelka za rozpornú, lebo ju podľa neho autor redukuje na súhrn čiastkových problémov, pre ktoré treba hľadať špecifické technologické riešenia v oblasti bezodpadových technológií, a len v neurčitej podobe jej priznáva aj sociálny aspekt. Ďalej mu vytýka, že Kusý nie je objektívny vo výbere použitých prameňov a citácií autorov a že „otvorene v nej prejavil svoj názor o úplnej bezcennosti všetkých prác oficiálne pôsobiacich publikujúcich slovenských filozofov.“ Hlavným nedostatkom prístupu disidentov k ekologickým problémom je ich priame spájanie s disfunkciami socialistického systému. „Problém prostredia“ je hlbší. Ekologické problémy sú univerzálne (teda značne nezávislé od typu spoločensko-ekonomickej formácie). Nejde len o disproporcie vo vnútri socialistického systému, ale aj o „disproporcie medzi nárokmi spoločnosti a možnosťami prostredia“, konštatuje P. Jemelka.

Cieľ, ktorý si autor vo svojej štúdií vymedzil, aj splnil. V dejinách slovenského filozofického myslenia hľadá reflexie vzťahu človeka a prírody a počiatky riešenia ekologických problémov. Z odbornej analýzy dobových prameňov sformuloval korektné závery, ktoré obohacujú slovenské filozofické myslenie nielen o nové možnosti jej chápania a interpretácie, ale významnou mierou zasahujú a ovplyvňujú aj polemiku o otázke, či vôbec možno uvažovať o existencii dejín slovenského filozofického myslenia. Autor skromne poznamenáva, že sa necíti kompetentný polemizovať s názorom, že dejiny filozofie na Slovensku sú krátke, dokonca „že ide o aktivitu akoby neautentickú, nepôvodnú v slovenskom prostredí (Kusý, Kopčok a iní)“, ale celé zameranie jeho štúdie proti podobným názorom smeruje. Súhlasím s názorom autora, že vidieť zaostalosť v nerozvíjaní istých prvkov duchovnej kultúry (filozofie) bez ohľadu na konkrétnu situáciu v jej celku možno považovať za neprijateľný redukcionizmus, a to napriek tomu, že z istých veľmi konkrétnych dôvodov tu pomerne dlhú dobu autentická filozofická tvorba nebola v popredí kultúrnych aktivít. Nemožno však tvrdiť, že by filozofia v tomto prostredí neexistovala (národno-emancipačný program vyžaduje filozofiu dejín).

Z pera českého autora (environmentálne problémy analyzoval aj v dejinách českej filozofie) je to nielen žičlivý, ale pozoruhodný a inšpirujúci názor nielen na zamyslenie, ale predovšetkým na formovanie hlbších a jednoznačnejších postojov k dejinám našej kultúry a v rámci nej aj k počiatkom filozofického myslenia.

Mária Tokárová

doc. PhDr. Mária Tokárová, CSc.
Katedra Filozofie UCM Trnava
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava, SR
e-mail: maria.tokarova@refinax.com